

Bohusläniana

LANTHANDLAREN

Av Sven Rydstrand

Ur LP 1961 04 11.

Handlaren på landsbygden har inga gamla anor. Det var nämligen först år 1846 som det blev tillåtet att driva affärer utanför städernas tullar. Helt fri blev dock inte handeln på landsbygden förrän genom 1864 års stora näringsfrihetsreform, vilken gav vem som helst frihet att driva affärsrörelse var som helst. Denna frihet gäller också fortfarande med undantag av vissa senare tillkomna inskränkningar.

Stångenäs hembygdsförening
Fotoarkiv Sven Rydstrand

Lännestad handelshus 1958

Före år 1846 hade bönderna och de få andra, som bebodde landsbygden, varit tvungna att åka in till städerna både för att avyttra sina produkter och för att inköpa, vad de själva behövde. De hade ju också de årliga marknaderna att göra inköp på, och inte så sällan besöktes de ju även av kringresande försäljare. Det var väl mest s.k. "knallar" från sjuhäradsbygden i Västergötland, men det kom även judar och handlare från Småland och Dalarna. Några livs-, förnödenheter kringfördes dock inte.

Med en sådan tingens ordning kunde lantbon dock inte känna sig fullt tillfredsställd. När därför lanthandlaren kom och satte upp sin affär i socknens centrum eller vid någon av de mest trafikerade båtbyggorna vid fjorden, då hälsades han säkert med den allra största glädje. Ty nu blev det bekvämt både att bli av med produkterna och att köpa andra. Visserligen hade man i naturhushållningens dagar inte så värst mycket att avyttra, men nog kunde det i alla fall bli några kilo smör och ägg, ett och annat skinn och några hästsvansar ibland. Allt detta blev man nu av med hos lanthandlaren, och så fick man kaffe, socker, sirap och snus m.m. på ett lättvindigt sätt utan tidsödande och besvärliga stadsresor.

Ja, lanthandlaren sålde t.o.m. brännvin, öl och starkvin, så de som älskade sådant behövde inte känna någon saknad efter staden. För drängar och pigor blev lanthandlarens bod ett eldorado på kvällarna, ty han höll öppet hur länge som helst. Och för dem som älskade nyheter och ville föra dem vidare, blev här den verkligt givande samlingsplatsen. Kvinnorna kunde här också få både spetsar och blustyg och därutöver nästan allt vad de behövde i klädesväg, ty en lanthandlare skulle vara välförsedd med allt.

Lanthandlaren blev en kulturpersonlighet från allra första dagen han kom till byn. Han var ofta en av de mycket få i socknen, som var skrivkunniga och kunde förstå sig på papper och skrivelser av olika slag. Därför blev han också mycket anlitad för uppdrag av allehanda art. Främst kanske det gällde att uppsätta handlingar för lån. Inte sällan måste han själv låna ut pengar till behövande. Men mest blev det så att han "borgade" ut varor på kredit till fattigt folk. Många av dessa kunde kanske sedan aldrig betala, och då fick handlaren stå sin risk själv. Han begärde i regel varken borgen eller säkerhet och ofta var hans ekonomiska ställning sådan, att det inte heller betydde så värst mycket för honom, om "han förlorade några tusen kronor.

Under stenindustrins glansdagar i norra Bohuslän i början av 1900-talet gick det ofta överstyr för många lanthandlare här uppe, ty det flyttade in främmande och okända stenhuggare, och det var inte sällan folk som kom till handlaren i mindre hederliga avsikter. De handlade på kredit så länge de fick, och sedan flyttade de

till andra trakter av landet utan att göra rätt för sig. Då var det inte så lätt att vara handlare, ty inte kunde han misstänka alla

Liknande förhållanden berättas det också om från den tid, då de stora järnvägsbyggena pågick i Bohuslän. Då var det många av rallarna, som inte stannade länge vid järnvägsbyggena än den tid de hade kredit hos handlaren. Sedan stack de iväg åt annat håll utan att varken kunna eller vilja betala de kläder och matvaror, de erhållit. Det var då inte så lätt för handlaren att spåra upp dessa bedragare. Slutet blev vanligen, att handlaren måste ge upp och förlora.

Men alla var ju inte ohederliga. Tvärtom hörde nog bedragarna till undantagen. Därför blev mången handlare förmögen, och detta vare sig han bodde i stendistriktet eller utefter järnvägslinjerna. Handlarens förmögenhet syntes oftast lång väg, ty han byggde sig vanligen ett stort, fint och modernt hus, och han var en bland de allra första i orten, som skaffade sig bil.

Det uppstod emellertid snart alltför många lanthandlare. Minst en kom till i varje liten by, och flera stycken började konkurrera vid järnvägsstationerna. Mången liten bonde började driva lanthandel som bisyssla på sin gård, och mången skomakare eller skräddare började sälja snus och tobak, socker och kaffe m. m till sina kunder och var kanske några ören billigare på kilot än sina kolleger bara för att dra till sig folk. Det förekom t.o.m. att folk från städerna reste ut till landet för att handla billigt.

Så tillkom de kooperativa affärerna med sina konsumbutiker på 1930-talet, och de tog död på många små lanthandlare. De som tillhörde konsumföreningarna fick ju inte handla i andra affärer, och konsumbutikerna kunde också hålla låga priser. Så måste många av de privata handlarna slå igen sina dörrar, och på 1950-talet återstod knappast ens hälften av dem som drev rörelse i början av 1900-talet. En gång var alla dessa nödvändiga, men nu är de det inte.

Många lanthandlare dras nu med en viss arbetslöshet, ty landsbygden håller på att avfolkas och kundkretsen minskas. Under sommaren går det kanske skapligt, ty då ökar ju alltid befolkningen något, genom tillskott av semesterfirare och resenärer. Folk vill numera mest bara handla i specialaffärer, och de har blivit inte så litet bortskämda genom varuhussar som kommer närmare gården.

Det är därför många som undrar, hur det egentligen skall gå i längden för den verkliga lanthandlaren. Skall han kanske duka under helt för varubussarna, och skall han kanske inte bli stort mer än hundra år gammal? Ja, den som lever får väl se, vilken väg utvecklingen tar.

Vi skall sluta med att återge en liten visa om lanthandlaren och hans yrkesbesvärligheter. Den skrevs någon gång på 1920-talet av den bohuslänske handlaren, poeten och folkviseforskaren Anders Görling i Fisketången. Det är alltså en verklig fackmans tankar, som här kommer fram:

Om handlaren jag denna gång
ett litet rim vill skriva.
I sin butik han dagen lång
sitt yrke får bedriva.
Han mycket har att tänka på,
ej minst i dessa tider.
Att ha affär att förestå,
det har ju sina sider.

Det är ett fasligt knog och
spring,
ej minst uti affären,
och hur han gnor i boden
kring,
så vill det gå på tvären.
Ty en sak på hyllan tas
för att åt kunden räckas,
han river ned och slår i kras,
så man kan rent förskräckas.

Ett ärende på vinden upp
som hastigast han springer,
men även där han gör en kupp,
hör bara hur det klinger.
I brådskan han blott tänker på
den myckenhet han säljer
och råkar därför sönderslå
ett dussin saftbuteljer.

Dock inte alltid det sig bär
precis på detta viset,
och utav skadan man sig lär
att ta igen på priset.
Hur skulle det väl annars gå,
affären upp klarera,
om till förlust det skulle gå,
du kan ju själv proba.

En handlare uti sin bod
med alla sina varor
han bör mot alla vara god,
men även där finns faror.
Att lurad bli, det går så lätt,
ja, förrn han vet av ordet,
så finns för honom blott ett sätt:
slå vantarna i bordet.

Det fordras mycken energi
affären upp att driva,
men den som ej kan låta bli
att allt på kritan skriva,
kan vara ganska säker på
när slut är på resursen,
att om han ej accord kan få,
så får han gå konkursen.